

УДК 34:004

БЕЖЕВЕЦЬ А.М., аспірантка НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського”

ПРАВОВИЙ СТАТУС РОБОТІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні наукові ідеї та концепції визначення правового статусу роботів зі штучним інтелектом. Розглянуто питання можливості визнання роботів суб'єктами відносин та визначення їх правосуб'єктності.

Ключові слова: робот, штучний інтелект, робототехніка, правовий статус робота, правосуб'єктність робота, електронна особа.

Summary. The article analyzes modern scientific ideas and concepts for determining the legal status of robots with artificial intelligence. The author investigated the issue of determination of legal personality of robots.

Keywords: robot, artificial intelligence, robotics, legal status of the robot, legal personality of the robot, electronic person.

Аннотация. В статье проанализированы современные научные идеи и концепции определения правового статуса роботов с искусственным интеллектом. Рассмотрен вопрос возможности признания роботов субъектами отношений и определения их правосубъектности.

Ключевые слова: робот, искусственный интеллект, робототехника, правовой статус робота, правосубъектность робота, электронное лицо.

Постановка проблеми. Сучасна тенденція глобальної цифровізації практично всіх сфер діяльності суспільства, що здійснює дуже суттєвий вплив на спрямованість та характер суспільних відносин, вимагає необхідності законодавчого реагування для формування адекватної правової бази з метою здійснення належного правового регулювання цих суспільних відносин.

Новітні технології, зокрема технології штучного інтелекту та Інтернету речей, Хмарних технологій, блокчейну, криптовалюти тощо, враховуючи темпи та спрямованість їх розвитку, не можуть і надалі залишатися поза увагою законодавчого регулювання, внаслідок їх впливу на трансформацію існуючих та формування нових суспільних відносин. На даному етапі деякі із зазначених відносин лише формуються, але в подальшому, можливо вже через 5 – 10 років, вони трансформуються в повноцінні правові інститути.

Впровадження роботів в повсякденне життя людей потребує цілеспрямованого впливу держави на ці трансформаційні та формуючі процеси суспільних відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів і методів, які спрямовані на їх стабілізацію і упорядкування.

Навіть якщо роботи ще не стали звичайним явищем, то саме зараз, на етапі впровадження робототехніки і елементів штучного інтелекту існує реальна необхідність нормативно-правового визначення статусу роботів із повноцінним штучним інтелектом або відповідними його елементами – у залежності від спрямованості та характеру завдань, для вирішення яких вони створювалися.

Сьогодні ряд держав світу активно працює над проблемою необхідності врегулювання статусу та використання “кінцевих” продуктів технологій штучного інтелекту та робототехніки.

Сучасне вітчизняне законодавство, на жаль, не готове до настільки активного впровадження технологій і систем штучного інтелекту в життя людини, в економіку, в юридичну практику. А що стосується правосуб'єктності робототехніки зі штучним інтелектом, зараз тільки починається ця дискусія в науковій літературі.

Результати аналізу наукових публікацій. Правові аспекти визначення статусу робототехніки та штучного інтелекту є предметом дослідження науковців О.А. Баранова, Т.Г. Каткової, М.В. Карчевського, К.О. Хернес, С.Ю. Петраєва, О.Е. Радутного, Ю.М. Сидорчук, А. Сулина, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонові, В.М. Фурашева, О.А. Ястребова та інших.

Метою статті є визначення сучасного стану правового регулювання суспільних відносин щодо статусу роботів зі штучним інтелектом та перспектив подальшого удосконалення законодавства у цій сфері.

Виклад основних положень. Як відомо, базисом існування будь-якого суспільства, в тому числі і людства в цілому, була, є і буде економіка. Цифровізація реального сектору економіки є головною складовою цифрової економіки та визначальним чинником зростання економіки в цілому, зокрема і самої цифрової індустрії, як виробника технологій. Цифрові технології в багатьох секторах є основою продуктивних та виробничих стратегій. Їх перетворювальна сила змінює традиційні моделі бізнесу, виробничі ланцюги та процеси, зумовлює появу нових продуктів та послуг, платформ та інновацій [1].

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р визначає необхідність створення оновленої концепції “розумного виробництва”, що ототожнюється з “четвертою промисловою революцією” та появою кіберфізичних систем. Індустрія 4.0 – наступний етап цифровізації виробництва та промисловості, на якому головну роль відіграють такі технології та концепти, як “Інтернет речей” (Internet of Things, IoT), “Великі дані” (Big Data), “Хмарні обчислення”, предиктивна аналітика, машинне навчання, машинна взаємодія, штучний інтелект, робототехніка, 3D-друк, доповнена реальність [1].

Однак, аналіз сучасного законодавства України свідчить, що вітчизняний законодавець приділяє поки що лише декларативну або, у кращому разі, дотичну увагу досліджуваному автором питанню.

Набагато більше уваги питанню правового регулювання суспільних відносин, які вже зазнали визначених змін або починають формуватися під час впровадження та використання робототехніки, в тому числі із застосуванням елементів штучного інтелекту, приділено в законодавстві таких країн як США, Німеччина, Японія тощо.

Урядом Японії ще у 2015 році затверджено Нову стратегію роботів (New Robot Strategy) [2]. Зазначеним документом сформовано концептуальні підходи до впровадження робототехніки на найближчі 5 років. Зокрема, Стратегією визначено, що роботи можуть використовуватись у всіх сферах повсякденного життя, в тому числі, наприклад, для допомоги літнім людям, для забезпечення безпеки і комфорту суспільства.

Наступним етапом розвитку робототехніки визначена тенденція Інтернету речей, коли роботи стають взаємопов'язаними для взаємного співробітництва як “мережевий” інструмент, що виходить за рамки окремих завдань у вигляді одного робота, за допомогою якого роботи будуть функціонувати не тільки як один робот, але і як частина різних систем.

В грудні 2017 року в конгрес США був внесений проект закону, який закріплює визначення поняття штучного інтелекту в законодавстві США.

У червні 2017 року в Німеччині було затверджено збірку етичних норм для роботизованих транспортних засобів (звіт Комісії з етики Федерального міністерства транспорту і цифрової інфраструктури Німеччини “Автоматизоване та під’єднане керування”) [3].

До перших кроків глобального законодавчого врегулювання питання правового статусу роботів зі штучним інтелектом або його елементами можна віднести Резолюцію, що у 2017 році розглянута Комітетом Європейського Парламенту з правових питань, яка містить пропозицію включити в законодавство ЄС поняття “розумний робот”, розробити систему реєстрації таких роботів, а також визначити правовий статус роботів як електронної особистості (електронної особи) [4].

Зазначений документ був неоднозначно сприйнятий суспільством, існують як адепти такої концепції, так і ті, хто категорично заперечує такі перспективи. Однак, безумовно, його можна вважати значним проривом, а може навіть і переворотом в суспільному усвідомленні місця та статусу робота на сучасному етапі розвитку людства.

Одночасно відбувається інтенсивне напрацювання методологічних і концептуальних підходів до вирішення питання про те, яким чином має здійснюватися правове регулювання розробки та застосування технологій штучного інтелекту та робототехніки.

Існує велика кількість дефініцій і пояснень термінів “робот”, “робототехніка”, “штучний інтелект”. Однак відсутнє єдине визначення зазначених термінів, оскільки жодне із запропонованих науковцями визначень не отримало схвалення більшості внаслідок відсутності консенсусу в світовому науковому товаристві. У зв’язку з чим можна відзначити, що формування єдиного визначення вказаних термінів в юридичній науці та законодавстві є проблемним питанням сьогодення.

Однак, на думку автора, відсутність на сьогодні єдиної, з наукової або законодавчої точок зору, дефініції хоча й ускладнює, проте не перешкоджає дослідженню питання про статус робота з елементами штучного інтелекту в системі правовідносин та аналізу сучасного національного законодавства й наукової думки з цією метою.

Досліджуючи вказану проблематику, автор статті виходить з необхідності визначити, чи є робот лише об’єктом правовідносин та чи може, у майбутньому, виступати суб’єктом правовідносин.

Проаналізувавши дослідження українських та зарубіжних науковців, які присвячені проблемі правового статусу, а саме, визначення правосуб’єктності роботів зі штучним інтелектом, підставно дійти висновку, що їх роль, місце та статус має регулюватися нормами цивільного законодавства у сукупності з нормами інформаційного права.

Учасниками цивільних відносин стаття 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає фізичних осіб та юридичних осіб, а також державу Україна, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб’єктів публічного права.

Оскільки ця норма містить вичерпний перелік суб’єктів цивільних відносин, то можемо дійти висновку, що робот, навіть зі штучним інтелектом, не є суб’єктом суспільних відносин, а, відповідно, й суб’єктом правовідносин.

Враховуючи, що в статті 177 ЦК України визначено види об’єктів цивільних прав, та оскільки такий перелік не є вичерпним та підлягає розширеному тлумаченню, відповідно приходимо до висновку, що на сьогодні правовий статус роботів регулюється положеннями щодо об’єктів цивільних прав.

При цьому не можна погодитися із думкою А. Сулина, який вважає, що роль робота фактично може бути прирівняна до майна. Перелік об’єктів цивільних прав поповниться ще одним найменуванням, та цим проблема здебільшого буде вичерпана [5].

Цивільний кодекс України та інші акти цивільного законодавства України не містять поняття “робот”, “штучний інтелект”, у зв’язку з чим для подальшого визначення та конкретизації правового статусу робота як об’єкта правовідносин, необхідно застосовувати за аналогією норми, які стосуються об’єктів цивільних прав, виходячи із дефініцій “робота”, “штучний інтелект”, які містяться в науковій літературі.

Зокрема, на нашу думку, статусу робота найбільш відповідає положення статті 1187 ЦК України, де визначено, що джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов’язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.

Таким чином, хоча, безумовно, сучасне законодавство України визначає роботів лише як об’єктів цивільних прав, проте підстави відзначити необхідність найближчим часом реформування законодавства з урахуванням особливостей такого об’єкта.

На думку автора, перспективність дослідження правового статусу роботів не може зводитися лише до такого вузького підходу без урахування глобальної цифровізації та впровадження технологій штучного інтелекту в різні сфери суспільного життя. Йдеться не лише про використання роботів та робототехніки людиною, а фактично про заміну людини, виконання її функцій різними формами штучного інтелекту у певних сферах суспільного життя (наприклад, керування транспортними засобами, надання юридичних послуг (підготовка позовних заяв, ведення справ про банкрутство), диктор (на китайському телебаченні робот веде програму новин). Отже, можливість та здатність автономного функціонування штучного інтелекту (звичайно, в межах визначених для нього завдань) зумовлює необхідність перегляду статусу роботів та правового регулювання відносин за їх участю.

Науковий інтерес автора цієї статті представляє аналіз ідей та концепцій сучасних дослідників цієї проблематики (О.А. Баранов, М.В. Карчевський, К.О. Хернес, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та інші), які допускають можливість віднесення роботів до суб’єктів права, та визначення у зв’язку з цим передумов подальшого реформування законодавства та перспектив його розвитку.

На сьогодні існує декілька точок зору з приводу визначення правосуб’єктності роботів зі штучним інтелектом в системі правовідносин. Розглянемо деякі з таких підходів, що представляють найбільший дослідницький інтерес.

Концепція правосуб’єктності робота (як потенційного суб’єкта права) є абсолютно новою, відповідно, в першу чергу, необхідно зрозуміти, чи підпадає такий суб’єкт під існуючу класифікацію або буде абсолютно новим видом суб’єктів.

О.А. Баранов обґрунтовує необхідність визнання роботів зі штучним інтелектом суб’єктами суспільних відносин – “еквівалентами фізичної особи” [6]. Роботи в цьому випадку розглядаються як людиноподібні суб’єкти, які здійснюють людиноподібні дії в процесі відносин з традиційними суб’єктами [7].

Крістофер О. Хернес зазначає, що якщо штучний інтелект повинен нести юридичну відповідальність за свої дії, тоді він повинен мати фізичну, юридичну та цифрову ідентичність, подібну людині. Якщо у штучного інтелекту є ті ж юридичні обов’язки, що і у людини, хіба в нього не повинні бути такі ж юридичні права, як у людини? [8].

Однак, на думку автора, з такою “людиноподібною” ознакою штучного інтелекту погодитися не можна, виходячи з того, що суб’єктом цивільних відносин є не людина, а

фізична особа. А крім фізичної особи, суб'єктами можуть виступати і юридичні особи, і держава, й інші суб'єкти публічного права, які також не є “людиноподібними”. Їхній статус в правовідносинах визначається законодавством з урахуванням їх ознак та функцій. Тому порівнювати людину і робота також не є необхідним.

З концепцією “еквівалента фізичної особи” не погоджуються і Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. Натомість вони пропонують визнати роботів зі штучним інтелектом квазі-юридичною особою. При цьому науковці пропонують включити до переліку видів правосуб'єктності юридичної особи також “кіберздатність”, під якою вони мають на увазі здатність бути активним учасником відносин у ІТ-сфері (укладати договори як користувач, бути учасником соціальних мереж, брати участь в інтерактивних акціях тощо). Кіберздатність може реалізовуватися за допомогою не лише правочинів, а й юридичних вчинків [9].

Прихильники визнання такої правосуб'єктності роботів в якості історичної аналогії наводять приклад саме конструкції юридичної особи, яка ґрунтується на концепції *Persona Ficta* та довгий час вважалася штучною конструкцією. В цьому випадку можна не брати до уваги такі фактори, як наявність або відсутність у робота внутрішньої волі, самосвідомості та інших подібних якостей, які притаманні людині [10].

Враховуючи, що визнання будь-кого суб'єктом права історично було прерогативою та виключною компетенцією держави, то для надання роботам такого статусу необхідно реформування традиційної концепції суб'єктного складу правовідносин, а також внесення відповідних змін до законодавства. Зокрема, потребують правового закріплення та регулювання визначення, ознаки, момент виникнення та припинення правосуб'єктності, її зміст та елементи тощо.

Російські дослідники пропонують введення в науковий обіг поняття “електронна особа”, оскільки це, на думку О.А. Ястребова, обумовлено перш за все специфікою принципово нового суб'єкта права. Дане поняття покликано відобразити його сутність та правову специфіку [11].

Електронна особа може мати схожість з юридичною особою в тому сенсі, що обидві є для їх власників засобом досягнення певної мети та існують і створюються виключно в інтересах їх власників або творців. Робот, будучи наділеним правовим статусом електронної особи, не отримує раптово прав і обов'язків, аналогічних людським, а власник робота створює юридичну фікцію, контроль над якою він здатний здійснювати.

На думку автора статті, така концепція має право на існування та подальший розвиток на підставі Резолюції, про яку вже було згадано вище. Передбачається, що такий правовий статус дозволяє “найдосвідченішим автономним роботам” мати статус електронних осіб, які будуть “відповідальні за виправлення будь-якого збитку, який вони можуть заподіяти”. Можливо, електронна особистість буде застосовуватися до випадків, “коли роботи приймають автономні рішення чи іншим чином взаємодіють з третіми сторонами незалежно” (пункт 59 (f)) [4].

Також до Резолюції було включено ряд положень, що стосуються “відповідальності”. Хоча Європейський Парламент зазначив, що “принаймні на даному етапі відповідальність повинна покладатися на людину, а не на робота” (пункт 56), Парламент все ж закликав Європейську Комісію проаналізувати наслідки юридичного вирішення проблеми “[створити] конкретний правовий статус роботів” в довгостроковій перспективі (пункт 59 (f) Резолюції) [4].

Таким чином, дослідивши зазначені ідеї та концепції науковців у визначеній сфері, автор статті вважає, що найбільш прийнятною для подальшого дослідження та розвитку

із запровадженням в перспективі у законодавство є концепція визначення статусу робота зі штучним інтелектом як електронної особи.

Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити наступне.

Оскільки законодавство в досліджуваній сфері лише починає формуватися, то в цій роботі розглянуто не тільки існуючі підходи до правового регулювання в даній сфері, а й викладено пропозиції дослідника на перспективу. Глобальна цифровізація суспільних відносин та масштабне впровадження штучного інтелекту, здатного приймати автономні рішення в межах поставлених завдань, обумовлює необхідність перегляду концепцій правового регулювання відносин у цій сфері. І хоча для пересічних громадян, особливо з віддалених провінційних населених пунктів, може здатися утопією навіть думка про те, щоб “порівняти людину з роботом”, надавати розумним роботам правосуб’єктність, прирівнявши їх в правах з іншими суб’єктами суспільних відносин, однак це не повинно бути перешкодою для подальшого науково-технічного прогресу та еволюції законодавства. Свого часу концепція “юридичної особи” також зазнавала подібної критики, але на сьогодні впевнено зайняла своє місце в цивілістичній науці та знайшла законодавче закріплення.

Висновки.

Досліджуючи існуючі ідеї, концепції та норми законодавства щодо перспектив визначення правового статусу роботів, а також з метою визначення подальших напрямів наукових досліджень в цій сфері, автор вважає важливими такі узагальнення:

1. Питання правосуб’єктності роботів нерозривно пов’язано із визначенням правового статусу як суб’єкта права, оскільки правосуб’єктність є невід’ємною ознакою суб’єкта.

2. Оскільки правосуб’єктність не надається виключно людині, законом вона може бути поширена і на інших суб’єктів, то вважаємо за доцільне розглядати подальшу перспективу розвитку законодавства в напрямку надання роботам особливого суб’єктного статусу – електронної особи.

3. Аналіз чинного законодавства України дає можливість дійти висновку, що саме законодавець визначає суб’єктний склад учасників цивільних відносин, тому надання роботу зі штучним інтелектом статусу електронної особи можливе лише за умови включення відповідної норми до ЦК України та/або спеціального закону.

4. Окремої уваги потребують визначення поняття, змісту, обсягу та елементів правосуб’єктності робота зі штучним інтелектом як електронної особи, а також моменту її виникнення та припинення.

5. Ключове значення для ідентифікації робота зі штучним інтелектом як електронної особи має визначення механізму його державної реєстрації.

6. Наділення роботів зі штучним інтелектом правосуб’єктністю не означає набуття ними прав та обов’язків людини та не повинно бути спрямованим на уникнення відповідальності іншими суб’єктами.

7. При визначенні особливостей правового статусу робота, є підстави припустити, що робот може одночасно виступати як суб’єктом права, так і об’єктом права залежно від характеру правовідносин (наприклад, за аналогією із підприємством, яке, з точки зору цивілістичної науки може бути як об’єктом – цілісним майновим комплексом, так і суб’єктом відносин).

Підсумовуючи наведене вище, необхідно зазначити, що питання визначення правосуб’єктності роботів зі штучним інтелектом є актуальним, але недостатньо дослідженим. Наведені автором висновки не вичерпують визначеної проблематики, є

дискусійними та відкритими для подальшого обговорення науковою спільнотою з метою формування належного правового регулювання в цій сфері.

Використана література

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.18 р. № 67-р (Концепція, План, Заходи) (*База даних “Законодавство України” / ВР України*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018-%D1%80>
2. New robot strategy, Japan’s Robot Strategy. 10/2/2015. URL: http://www.meti.go.jp/english/press/2015/pdf/0123_01b.pdf
3. Автоматизоване та під’єднане керування: Звіт Комісії з етики Федерального міністерства транспорту і цифрової інфраструктури Німеччини від червня 2017 року. URL: <https://www.bmvi.de/SharedDocs/DE/Publikationen/DG/bericht-der-ethik-kommission.html?nn=12830>; https://www.bmvi.de/SharedDocs/DE/Publikationen/DG/bericht-der-ethik-kommission.pdf?__blob=publicationFile
4. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN#BKMD-12>
5. Сулин А. Законы о роботах: текущее состояние и тренды. URL: <http://www.comnews.ru/content/106505/2017-03-30/zakony-o-robotah-tekushchee-sostoyanie-i-trendy-aleksey-sulin-upravlyaya-yushchiy-partner-yuridicheskoy-firmy-axis-pravo>
6. Баранов О.А. Интернет речей (IoT): робот зі штучним інтелектом у правовідносинах. *Юридична Україна*. 2018. № 5-6. С. 75-95.
7. Баранов О.А. Интернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 2). URL: <http://aphd.ua/publication-377>
8. Christoffer O. Hernæs. Artificial Intelligence, Legal Responsibility and Civil Rights. Aug 22, 2015. URL: <https://techcrunch.com/2015/08/22/artificial-intelligence-legal-responsibility-and-civil-rights>
9. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До проблеми цивільної правосуб’єктності роботів: матеріали наук.-практ. конф. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*, м. Київ, 29 листопада 2018 р., НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського” / упоряд. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ: Вид-во “Політехніка”, 2018. С. 42-46.
10. Каткова Т.Г. Закони про роботів: сучасний стан і перспективи розвитку URL: <http://aphd.ua/publication-345>
11. Ястребов О.А. Правосуб’єктность электронного лица: теоретико-методологические подходы. *Труды Института государства и права РАН*. 2018. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravosubektnost-elektronnogo-litsa-teoretiko-metodologicheskie-podhody>
12. Радутний О.Е. Artificial Intelligence (штучний інтелект) та інші загрози (кримінально-правовий вимір). URL: <http://aphd.ua/publication-354>
13. Карчевський М.В. Основні проблеми правового регулювання соціалізації штучного інтелекту. URL: <http://aphd.ua/publication-369>
14. Сидорчук Ю.М. Філософсько-правові проблеми використання штучного інтелекту, URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_2/6.pdf
15. Фурашев В.М. Интернет речей і право: Интернет речей: матеріали наук.-практ. конф. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*, м. Київ, 24 жовтня 2017 р., НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського” / упоряд. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ: Вид-во “Політехніка”, 2017. С. 39-43.
16. Фурашев В.М. Право у світлі технології Інтернет-речей: матеріали другої наук.-практ. конф. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження*, м. Київ, 29 листопада 2018 р., НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського” / упоряд. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ: Вид-во “Політехніка”, 2018. С. 29-32.